

Małgorzata Krystyna Frąckiewicz
(BIAŁYSTOK)

Związki podrzędności tworzone przez czasowniki myślenia w tekstach gwarowych

Podstawę niniejszego opracowania¹ stanowi bogaty materiał językowy, zaczerpnięty z *Łomżyńskich tekstów gwarowych*², z którego wyeksponowano 83 czasowniki mentalne konstytuujące 1499 zdań. Czasowniki te należą do dwumiejscowych³ i obligatoryjnie wymagają wypełnienia miejsca podmiotu i dopełnienia, które są frazami nominalnymi. Omówię tu frazy nominalne w przypadku zależnym, wymagane przez formę finitywną czasowników myślenia.

W 442 zdaniach potwierdza się, że uzupełnienie drugie konotowane przez czasowniki grupy myśleć ma formę dopełnienia syntetycznego (bezprzyimkowego) lub analitycznego, przyimkowego. Dopełnienie ma zróżnicowane formy, co ilustruje tabela 1 (s. 108).

Z zestawienia tego wynika, że najczęściej dopełnienie występuje w formie: *accusativu* (49,8%), bezprzyimkowego *genetivu* (30,1%) i w formie *o + locativus* (12,2%). Sporadycznie pojawiają się tu formy celownika i narzędnika, rzadko też formy wyrażen syntaktycznych.

¹ Artykuł jest fragmentem mojej pracy doktorskiej.

² Zob. H. Sędziak, *Łomżyńskie teksty gwarowe*, Łomża–Kielce 1996; oraz H. Sędziak, M. Frąckiewicz, *Łomżyńskie teksty gwarowe*, cz. 2, Łomża 1999.

³ Z. Gołąb, *Próba klasyfikacji syntaktycznej czasowników polskich (na zasadzie konotacji)*, „Biuletyn PTJ” 25, 1967, s. 3–43.

Tabela: Formy nominalnej frazy dopełnieniowej

Lp.	Przypadek	Formy leksemów	Lw	Lw łącznie	%
1.	genetivus	bezprzyimkowy	133	135	30,1
2.	dativus	bezprzyimkowy	12	12	2,7
3.	accusativus	bezprzyimkowy	220	218	49,8
4.	instrumentalis	bezprzyimkowy	4	4	0,9
5.	accusativus	na + acc w + acc	1 18	19	4,3
6.	locativus	na + loc w + loc pomiędzy + loc o + loc	1 2 1 50	54	12,2
Łącznie			442	442	100,0

1. Rząd przypadkowy

Czasowniki myślenia (i czasowniki w ogóle) mają różne oczekiwania⁴, jeśli chodzi o wartość przypadku łączącego się z nimi rzeczownika lub zaimek. Wśród predykatów mentalnych najczęstsze są te, które wykazują łączliwość z *acc bezprzyimkowym*. Należą do nich następujące leksemy: *przypominać sobie, pamiętać, zapomnieć, wyobrazić sobie, uplanować, kombinować, wiedzieć, przykombinować, poznać, poznawać, przywazyć, spomnieć, przemyślić, rozumieć, wspominać, znać, spamiętać, rozpoznawać, pozapominać, umotywić*. Liczną grupę zdań o schemacie:

$$X_{\text{nom}} - V_{\text{fin}} - Z_{\text{acc}}$$

– tworzy czasownik *pamiętać*.

Przykłady:

- (1) *To pańmentam.* (Brzós. Brzez.)
- (2) *Pańmentam fšystkĕ časy, kturę kedyš pšebywałĭ.* (Wyl. Ruś)

⁴ Zob. Z. Saloni, M. Świdziński, *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1998, s. 124–129.

(3) *I pańmentam tego końika.* (Lub. W.)

W osiemnastu przykładach potwierdza się, że również leksem *zapomnieć* konotuje frazę nominalną w postaci *acc* rzeczownika lub zaimka rzeczownego. Natomiast sześciokrotnie podobnej formy wymagał predykat *przypomnieć sobie*. Przykłady użyć:

(4) *V vojsku sūzuyuem sešć mešency, tag ze zapomńauem pšezycja vojskove.* (Jancz.)

(5) *Āeden s koleguf nazóiskem..., no nazóisko ĳego zapomńauem, zobacyu, ze ĳestem ra-ny, vžou mńe za tako mauo kańeńicke.* (Choment.)

(6) *Teras to zapomńajao ten zvycaĳ.* (Szost.)

W podanych przykładach nadrzędnik, czyli predykat myślenia wymagał od wykładnika podrzędności – zaimka (por. przykład (1)) lub rzeczownika (por. przykład (2)–(6)) formy przypadkowej *acc*. dopełnienie występuje tu więc w formie *acc*, chociaż do niedawna⁵ składnia czasownika *zapomnieć* wymagała konstrukcji dopełniaczowej. Schemat z biernikiem D. Buttler uznała za dopuszczalny w polszczyźnie mówionej, „zwłaszcza że bliski temu znaczeniu odcień semantyczny ‘puścić w niepamięć’ od dawna realizuje się w takim właśnie kontekście”⁶. Czasownik *pamiętać* i jego antonim leksem *zapomnieć* albo zaprzeczona postać konotują frazę nominalną w formie *acc*:

(7) *Ćuoóek pańmenta zyće pšedvoje-ne a teras, to as ĳuoóekoĳu zal, ze ĳuoóek ĳest tera stary, bo žeby mĳody byu, to by tera byuo zyće.* (Konop.)

(8) *No pevńe což zapomńaua, čy ĳak.* (Wikt.)

(9) *Dognaĳim tam pevńe ųoski, tag zvać, ńe pańmentam to ųoske, a do ńevoĳi, pšeprašam, bom se dostau ųeš Stary Matynof se nazyvauo.* (Jank. Mł.)

Podobną składnię wykazuje także frazeologizm *wylecieć z pamięci*, który jest synonimem czasownika *zapomnieć*:

(10) *ĳi pużĳ byuy take ųopaty, tag zvane, no ĳak to? (take, to s pańeńci vylatuje).* (Wiśn.)

Różne leksemy czasownikowe o znaczeniu ‘myśleć’ mają łączliwość z formą *acc* pełniącą funkcję dopełnienia, a w ujęciu semantycznym treści myślenia (obiektu). Kolejne z nich to czasowniki *rozumieć* i *zrozumieć* implikujące obligatoryjnie frazę nominalną w *acc*:

⁵ D. Buttler, *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny*, Warszawa 1976, s. 121.

⁶ Ibidem, s. 121.

(11) *Bo ja po rusku písauem, ucyuem se f škole i rozurńauem te move rusko, bo i v Rosji byuem.* (Wiz.)

(12) *Ońi zrozurńeli to.* (Kram.)

SPJD nie rejestruje leksemu *udumać*, który w tekstach gwarowych wystąpił dwukrotnie i raz wykazał łączliwość z rzeczownikiem w *acc*:

(13) *Úvencej, co udumać?* (Niks.)

Intonacja tej wypowiedzi oraz forma dopełnienia kojarzą to użycie ze znaczeniem 'wymyśleć'.

Predykaty mentalne *przypominać (sobie) / przypomnieć (sobie)* konotują rzeczownik w *acc*. Oto przykład tej realizacji:

(14) *I tak pšeżyvauem f tyx stronaŭ cauo voine, tagže i žiś iestem po-denerovana, iak sobe pšypomne te pšeżyća.* (Chmiel.)

(15) *Pšypomńinam lata muode, mauem lat cternašće, u nas pšy Naróci, iest tu blisko Naref, mauem šnury na ryby, po dwažešća ŭacykov zastaúaem.* (Czarn.)

Leksem *wspominać* w tekstach gwarowych implikuje dopełnienie w postaci zaimka lub rzeczownika w *acc* albo w formie *o + loc*. Przykłady:

(16) *Dobže se fspomina tamte časy.* (Czart.)

(17) *Iuš fspomńinauem o tamtyx časaŭ.* (Wiz.)

Również charakterystyczną dla predykatów mentalnych konstrukcją z *acc* realizuje *spomnieć* – dawna forma wyrazowa zachowana w gwarze. Przykład:

(18) *Ķedy spomne sfoje muode lata, naprawde tšeba byuo pracovać.* (Wrób.)

Siedmiokrotnie występujący w badanym materiale leksem *wyobrazić (sobie)* także realizuje schemat z *acc*, lecz tylko w jednym ze zdań:

(19) *Može pan vyobrazić sobe to?* (Lach.)

Notowany dziesięć razy predykat mentalny *znać* również należy do klasy, realizujących schemat z *acc*. W takim związku oznacza 'mieć wiedzę'. Przykład:

(20) *Ale użyvaum ŭvencej zuego iag dobrego v żyću i żyće znam, proše pana, co żyće znaćy.* (Bud. Czarn.)

Gdy czasownik *znać* jest zaprzeczony, wówczas oznacza 'wiedzę o tym, że coś istnieje lub może istnieć', oto przykład:

- (21) *Ñe znaće vy teras tej kašy, bo to taka byya s tego prosa, iagłana...* (Brzoz. Kąt.)

Bliski leksemowi *znać* jest czasownik *poznać*, który tworzy podobną strukturę składniową, łącząc się z zaimkiem w *acc*:

- (22) *Ñemcy iexałi i nas poznali, bo tam byli f tej fsi.* (Bogusz.)

Kolejny leksem gwarowy *przykombinować* nie został zarejestrowany w *SJPD* ani w *Słowniku współczesnego języka polskiego*⁷. Z kontekstu można odczytać jego znaczenie bliskie czasownikowi *wymyślić*. Przykład:

- (23) *Ale cwoček stale zexce sobe coś pšykombinować.* (Choment.)

W funkcji dopełnienia występuje tu zaimek rzeczowny *coś*, jako równoważnik dystrybucyjny form pewnych rzeczowników abstrakcyjnych⁸

Wśród omawianych leksemów mentalnych znalazł się czasownik *umotywiać*, który w *Słowniku poprawnej polszczyzny*⁹ występuje z kwalifikatorem *książkowy*. Przykład:

- (24) *Ia bym to fšystko umotywoвав, że można by byuo to tak utfożyć naprawde.* (Bryk.)

Dopełnienie ma tu także formę *acc*, a znaczenie tego predykatu bliskie jest 'uzasadniać, wyjaśniać'.

$$X_{\text{nom}} - V_{\text{fin}} - Z_{\text{gen}}$$

Czasownik *uверить* realizuje powyższy schemat:

- (25) *Skųamaуem pšed ñemi, że jako byуem u pa-ny na konkurax. Ñe xceli oñi uóeżyć tego, tak kazali mñe rence do gury.* (Jak. B.)

W polszczyźnie ogólnej stosuje się formę *uверить w co*, rzadziej *czemu*. Forma dopełniacza, jaką przyjęła tu fraza nominalna jest gwarowym wariantem *nie chcieli uверить w co*.

Predykat *dowiadуwać się* ma tylko jedno użycie w zdaniu:

- (26) *Tego troxe še doуem, doуaduје še tego troxe s teleoiziji, gazete lube.* (Kucz.)

W wypowiedzeniu tym pojawia się też czasownik *dowiedzieć się*, który wraz z *dowiadуwać się* tworzy parę aspektową. Oba predykaty konotują dopełnienie w *gen*.

⁷ *Słownik współczesnego języka polskiego*, pod red. B. Dunaja, Warszawa 1996.

⁸ Zob. Z. Saloni, M. Świdziński, *op. cit.*, s. 144.

⁹ *Słownik poprawnej polszczyzny*, pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa 1966, s. 83 (skrót: SPP).

W badanym materiale prawie wszystkie konstrukcje zdaniowe tworzone wokół finitywnej formy czasownika mentalnego wymagały *genetivu* tam, gdzie pojawiał się zaprzeczony predykat mentalny, podobnie jak w polszczyźnie ogólnej. Przykłady:

- (27) *Ťes co, ty iac ty na ten adres ulica Maršaũkoska, numeru nie paĩmentam, paĩstfo Krasnoscy.* (Jank. Mł.)
 (28) *Ťe pšypomĩnam sobe jego nazõiska.* (Jak. B.)
 (29) *Paĩni nie zna zdolnošci jej.* (Łącz.)

Negacja odnosi się do tego wykładnika dopełnienia lub do któregoś z jego elementów, ale nie do czynności myślenia. W ten sposób określa się pewien stan wiedzy, poszukiwanie w myślach informacji, zaistnienie pewnego procesu mentalnego, czyli przeczenie nie zaprzecza operacjom myślowym, jakie zachodzą w umyśle człowieka.

Forma wyróżnionych w przykładach wyrazów związana jest z zaprzeczeniem czasownika konotującego frazę nominalną, ponieważ w języku polskim biernik przechodzi w dopełniacz w przypadku negacji orzeczenia¹⁰.

W kilku przykładach widać niezgodności użycia formy dopełniacza tam, gdzie czasownik wymaga *acc*:

- (30) *A moõe, a ia poźniei, moõe tak... (bo on, iak jem se moõiuo, to oĩi duzo ięzyka polského rozmeĩi).* (Wiz.)

Czasownik *rozumieć* rządzi biernikiem¹¹ (zob. zdanie (30)). W zdaniu:

- (31) *Ia jej maõo paĩmentam.* (Czart.)

czasownik niezaprzeczony *pamiętać* w zasadzie łączy się z *acc*. W powyższym przykładzie jednak przysłówek *maõo* może wskazywać, że mówiący nie pamięta dokładnie, co może uzasadniać tę formę, jaką przyjęła fraza nominalna. Przysłówek ten pełni funkcję podobną do partykuły przeczącej.

Rzadko w analizowanym materiale zaprzeczony czasownik *wiedzieć* tworzy związek z dopełniaczem. W tekstach gwarowych potwierdzają tę konotację trzy przykłady, oto jeden z nich:

- (32) *Ia nie õem aĩi keũbasy, aĩi řic tak nie uapẽ, naĩlepsze męso, iak kaźdy uapẽ ten kavaũek řleba.* (Kram.)

¹⁰ D. Buttler, *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny*, Warszawa 1976, s. 111.

¹¹ K. Ťelazko, K. Ťelazko, *Czasowniki przechodnie o składni wielorakiej w języku polskim*, Wrocław 1975, s. 155.

$$X_{\text{nom}} - V_{\text{fin}} - Z_{\text{dat}}$$

Powyższy schemat składniowy realizują leksemy: *wierzyć, uwierzyć, wspominać*. Przykłady:

- (33) *Žiśaj to ĩus, kto nie pšezyju tego, to navet i trudno ĩemu uóeżyć, ze coś podobnego być moguo.* (Wszerz.)
 (34) *Ne xćeli oni uóeżyć temu, tak kazali mnie rence do gury.* (Jak. B.)
 (35) *Fspominam ĩem davne casy.* (Dąb. Mocz.)

W przykładzie (33) zaimek *ĩemu* informuje o nadawcy treści mentalnej, w którą *trudno uwierzyć*, a w zdaniu (34) wskazuje na treść myślenia. Czasownik *wspominać* w kontekście łączliwości z *dat* przyjmuje znaczenie czasownika 'mówić'.

$$X_{\text{nom}} - V_{\text{fin}} - Z_{\text{ins}}$$

W czterech zdaniach fraza nominalna wystąpiła w formie narzędnika bezprzyimkowego przy czasowniku *interesować się* i *zaimponować się* w znaczeniu 'zainteresować'. Oto przykłady użycia wymienionych form:

- (36) *On še vidočne fšystkẽm interesovau.* (Dąb. Mocz.)
 (37) *Tem kšyžẽm še zaimponovauẽm ĩi ĩus o Xalĩnce zapomnauẽm tylko še ćešyũem tym kšyžẽm.* (Maz.)

Zaimek zwrotny *się* kojarzy formę predykatu *zaimponować się* ze składnią i znaczeniem leksemu *interesować się*.

2. Rzãd przyimkowy

W wielu przykładach wypowiedzeń zawartych w analizowanych tekstach gwarowych fraza nominalna występuje w formie analitycznej, przyimkowej. Tabela (s. 108) pokazuje, że wśród form nominalnych dominuje *o + loc*, który tworzy konstrukcje składniowe o schemacie:

$$X_{\text{nom}} - V_{\text{fin}} - Z_{\text{o+loc}}$$

Niektóre czasowniki myślenia, takie jak: *wiedzieć, zapomnieć, wspominać (wspomnąć), myśleć, dowiedzieć się, pomyśleć, marzyć* wymagają leksemu przyimkowego, a przyimek akomoduje określony przypadek. Przykłady:

- (38) *Fpatẽm ĩus na kozarskẽ pola, tam uẽžauẽm o sxronĩe, bo f te, te, te pozycĩe ĩak tu naćoŃnẽli, ta, ta, ta ofenzyva, zrobĩlišmy sxron.* (Koz.)

- (39) *No ius tam f cem χοΐΐΐ, to o tem nie fspominaua. (Konop.)*
 (40) *Ale žeci zapomneli o mne, mne nic nie dopomagajo. (Mąt.)*
 (41) *Narešće, on tam o ozenku nie myslau, tylko go tak namauáli smuzy, no pojeχau i ozeřiü še. (Woj. Szub. Wł.)*
 (42) *Ńe ma času pomyšleć o starem nenžnem čuoueku. (Łub. Kur.)*

Dość często wyrażenie nominalne *o + loc* (częste także w polszczyźnie ogólnej) łączy się z czasownikami myślenia. Połączenie składniowe, o którym mowa uznaje się za oboczne do biernikowego¹². Badany materiał świadczy o tym, że w gwarze przeważają konstrukcje o rekcji V(acc) (48,9%) nad realizacjami *o + loc* (12,3%). Nie jest więc ono charakterystyczne dla czasowników nazywających procesy myślenia. Często jednak wybór tej konstrukcji nie zależy od znaczenia rządzącego czasownika, lecz od tego, co wyrażane jest dopełnieniem. Po czasownikach, które nazywają czynność mentalną, dopełnienie wyrażone konstrukcją składniową (*o + loc*) oznacza treść, temat lub przedmiot (także osobę), por. np. zdanie (42), będące obiektem myśli. W SPP różnica między konstrukcją „*myśleć co*”, a „*myśleć o czym*” ujęta została następująco: „1. *myśleć co* (gdy się uwydatnia treść psychiczną myślenia, to jest obrazy myślowe); 2. *myśleć o kim, o czym* (gdy się uwydatnia treść zewnętrzną, obiektywną myślenia, to jest osoby lub rzeczy, o których się myśli)”¹³. Liczbę wystąpień form *acc* (48,9% wszystkich badanych połączeń frazy nominalnej z predykatem mentalnym) może tłumaczyć zawartość treściowa analizowanego materiału gwarowego, na który składają się w znakomitej większości właśnie „obrazy myślowe” przywoływane lub tworzone w pamięci.

Konstrukcję przyimkową „(myśleć) o kim o czym” obrazuje SJPD w znaczeniu ‘pamiętać o kim o czym; dbać, troszczyć się o kogo, o co’, np.:

- (43) *Oñi dbajo, pařmentajo o mne. (Dąb. Dziec.)*
 (44) *Kaplićki, no to Ńe pañi, tak žeby pšexozonc, idonc, iadonc myšleć o Bogu, o teĵ podruży, žeby Pan Bug go buogosuauüü tego iadoncego, čy idoncego, no i umaruęχ to teš otprovažano do kšyža i tam, no... to i žiš tak iest, tak samo. (Łub. Kur.)*
 (45) *Tak ia nie χοΐΐua po zabavaχ añi po tañcaχ, añi nie myslauam o ñicem. (Mąt.)*

Z tych przykładów widać, że w niektórych wypadkach o wyborze składni decydowało znaczenie rzeczownika. W przykładzie (43) *pamiętać, dbać, tro-*

¹² K. Żelazko, *Czasowniki przechodnie...*, op. cit., s. 154.

¹³ Zob. SPP, s. 202 (hasło: Myśleć).

szczyć się, w (44) *myśleć* = 'pamiętać', w (45) *myśleć* = 'marzyć'. Podobnie inne czasowniki związane semantycznie z tą grupą konstrukcji tu omawianej realizują się w innych znaczeniach.

Często pojawiają się czasowniki realizujące schemat: *v(o+loc)*. Należą do nich: *dumać*, *marzyć*, *myśleć*, *pomyśleć*, *pamiętać*, *wspominać*, *wiedzieć*, *dowiedzieć się*, *zapomnieć*. Predykat *wiedzieć*, który w badanym materiale językowym wykazał się najwyższą frekwencją użycia, najczęściej realizuje to połączenie. Uwagę zwraca czasownik *wspominać*. Wystąpił on 5 razy, ale tylko raz realizuje omawiany schemat. Czasownik *wspomnieć* należy z jednej strony do *verba cogitandi* ('wracać myślą do czego' lub 'pamiętać o kim, o czym'), z drugiej zaś strony do *verba dicendi*, gdy występuje w znaczeniu 'mówić o czym mimochodem, napomykać, nadmieniać', głównie z wyrażeniem *o kim, o czym*. W jednym z przykładów *verba dicendi* 'powiedzieć o kim, o czym dla przypomnienia, zrobić wzmiankę'. To zjawisko nieco odślania złożone zagadnienie związku między czasownikami mówienia i czasownikami myślenia. W tym momencie można przywołać także leksem *mówić sobie*, który konotując formę zaimka *sobie* nie znaczy 'mówić', lecz 'myśleć' i staje się synonimem¹⁴ tego leksemu mentalnego.

Forma *w + acc* realizacji dopełnienia dotyczy następujących czasowników mentalnych: *uwierzyć*, *wierzyć*, *zwątpić*.

Oto schemat realizowany przez te predykaty:

$$X_{\text{nom}} - V_{\text{fin}} - Z_{\text{w+acc}}$$

Leksem *uwierzyć* konotuje formę *w + acc* w zdaniu:

(46) *I on uóżyy f to.* (Jak. Bor.)

Zaimek rzeczowny ma tu formę *w + acc*, podobnie jak w polszczyźnie ogólnej.

Kolejny czasownik myślenia *wierzyć*, tworzy również strukturę syntaktyczną realizującą zapisany wyżej schemat. Przykłady użycia:

(47) *Moóo tak, że zabóty zostau, ale ia ńe óże f to.* (Koz.)

Przeczenie przed orzeczeniem nie wpływa na formę frazy nominalnej.

(48) *A oíćec moóí: ńe óże v żadne đíabuy, v żadne opentane.* (Brzeź.)

(49) *To Łítfa, pouonceńa Łítfy s Polsko, to tes te Łítfíny óżyłi ve vrone, tak po prostu poóżeć to tes take poongí.* (Koss.)

¹⁴ B. Bartnicka, *Leksykalizacja zwrotów z formą zaimka sobie*, „Prace Filologiczne”, t. 25, Warszawa 1974, s. 107.

$$X_{\text{nom}} - V_{\text{fin}} - Z_{\text{na+acc}}$$

Raz tylko występuje czasownik mentalny *pomyśleć* z dopełnieniem przyimkowym *na + acc*. Przykład:

- (50) *Ulepáli ĩem to ĩek še s kturym, tam na kturego pomyślaua, to še vanki oba zleřili.* (Cheł.)

Forma finitywna czasownika mentalnego *pomyśleć* rządzi przede wszystkim frazą nominalną *o + loc* (*pomyśleć o kim, o czym*). W przykładzie gwarowym tak, jak w tekstach z XIX wieku¹⁵ spotyka się jeszcze konstrukcję „*pomyśleć na co, na kogo*”. SPP nie odnotowuje już tej konstrukcji, a w gwarze ona się zachowała. Tak jak czasownik *pomnieć*, który dawniej wymagał uzupełnienia *na + biernik*.

Pojedyncze użycia formy finitywnej predykatu mentalnego konotują dopełnienie w formie przyimkowej *na + loc*, *w + loc*, *pomiędzy + loc*. Przykłady:

- (51) *Kedyś f škole še učyli, to umeli i krovom davać umau, i doić, i znau še na fsystikem, no i...* (Jabł. Kąt.)

W tej konstrukcji *znać się* ma konotację zbliżoną do frazeologizmu ‘znać się na rzeczy’, co znaczy ‘być dobrym znawcą czegoś, mieć dużo wiadomości z jakiejś dziedziny’.

Kolejny czasownik *orientować się* wykazał łączliwość z przyimkiem *pomiędzy + loc*. Jest to konstrukcja gwarowa użyta w znaczeniu ‘rozumieć o co chodzi’:

- (52) *Īa ĩus ćeścovo tes, vyba-će państfo, ze ĩa ĩemuody, ale ĩa ĩus še orientuje pomienzy vani i co tu ĩest, to, tamto, tego, troxe še dořem s cego, troxe še dořem s televizi, gazete lube.* (Kucz.)

Konstrukcję tę wyjaśnia pomieszanie znaczeń czasownika *orientować się* ‘rozumieć coś’ i ‘mieć rozeznanie w przestrzeni’, stąd pojawienie się przyimka *pomiędzy*.

Przykład kolejny pokazuje konotację frazy nominalnej w postaci *w + loc* przez czasownik *orientować się*:

- (53) *Gruřafki teraz, no te u końi na guovař byuuy kantary z nařlepńikami, take tag zvane, ře řem, ĩak pańi še orientuje f tyř spravař, ře baržo, ře řem, ĩak to vytřumaczyć.* (Brzóz. Brzez.)

¹⁵ K. Żelazko, *Czasowniki przechodnie...*, op. cit., s. 127.

Schemat składniowy realizowany przez to zdanie zbliżony jest znaczeniowo do konstrukcji, jaką konstytuuje predykat *znać się* (*na czymś*).

W kolejnym przykładzie czasownik *znać się* realizuje konstrukcję podobną do tej, którą tworzy predykat *orientować się*. Przykład:

(54) *I byŭa u kŝeńzoŭ, byŭa u panof i pacovaŭa, i taka byŭa ucona, ze ŝe znaŭa ve fsystkiŭ paŭeraŭ, u gospodarce, a ja nie.* (Jas.)

Zmiana przyimka, będącego pośrednikiem łączności syntaktycznej czasownika z frazą nominalną, jest tu zjawiskiem gwarowym.

Opis związków składniowych wymaganych przez predykaty mentalne wykazuje różnice syntaktyczne między poszczególnymi leksemami myślenia, co związane jest z ich semantyką. Właściwości akomodacyjne wykazują pewne szczegóły i odcienie znaczeniowe leksemów grupy *myśleć*.

3. Rząd bezokolicznikowy

Bezokolicznik jest formą akomodowaną¹⁶ przez pewną grupę czasowników mentalnych, do której należą następujące leksemy: *myśleć* (w zn. 'zamierzać; planować'), *zamiarować*, *zapomnieć*, *rozumieć*, *uczyć*. Infinitivus (IP) funkcjonuje w wypowiedzeniu jako jego część nominalna¹⁷. Ta forma czasownika może w zdaniu pełnić funkcję dopełnienia, co potwierdzają teksty gwarowe, w których znajdują się wypowiedzenia z bezokolicznikiem w funkcji frazy nominalnej konotowanej przez predykat mentalny. Struktury, które powstają, kiedy dochodzi do przyłączenia przez czasownik mentalny bezokolicznika, są też interpretowane jako konstrukcje analityczne pełniące funkcję orzeczenia¹⁸, a uściślając można stwierdzić, że są składnikami analitycznych orzeczeń modalnych w konstrukcjach oznaczających zamiar, plan, projekt, pomysł. Marian Bobran¹⁹ uważa natomiast, że w polu dystrybucyjnym schematów składniowych bezokoliczniki funkcjonują jako podrzędniki wobec czasowników myśli.

¹⁶ Zob. Z. Saloni, M. Świdziński, *op. cit.*, s. 133–134.

¹⁷ B. Bartricka, *Funkcje semantyczno-składniowe bezokolicznika we współczesnej polszczyźnie*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1982, s. 8.

¹⁸ *Ibidem*, s. 145–147.

¹⁹ M. Bobran, *Syntaktyczna klasyfikacja czasowników polskich i rosyjskich jako problem badawczy*, [w:] *Studia z filologii rosyjskiej i słowiańskiej. Budowa, semantyka i łączliwość czasowników w języku rosyjskim i polskim*, red. A. Bartoszewicz i J. Wajszczuk.

Jako jeden ze składników zdania bezokolicznik konotowany jest przez orzeczenie w sposób bezpośredni i tworzy wraz z centrum finitywnym strukturę syntaktyczną o schemacie:

$$X_{\text{nom}} - V_{\text{fin}} - \text{IP}$$

Konstrukcję taką tworzy wiele czasowników. Oto niektóre: *myśleć, pomyśleć, pamiętać, rozumieć, zapomnieć*. Przykłady zdań z tekstów gwarowych realizujących wyżej zapisany schemat:

- (55) *Pšeprašam, bom zapomńau povežec, že zameškuje.* (Jank. Mł.)
 (56) *Ona učyua vrožyc.* (Pian.)
 (57) *A f tej xřili pšy tem ataku, zapomńauem povežec, ze f podruzy zaχorovau kapitan Mečkoski, dovuca batalionu.* (Jank. Mł.)

Czasownik *zapomnieć* zwykle łączy się z dopełnieniami w dopełniaczu (*zapomnieć czego*) i w miejscowniku (*zapomnieć o czym*). Poza tym akomoduje on również bezokolicznik i uzyskuje znaczenie ‘przestać pamiętać, nie zachować w pamięci’. W podanych przykładach mówiący informuje nie tylko o tym, że nie wykonał czegoś (nie powiedział), ale jednocześnie o stosunku agensa do czynności (miał zamiar, chciał powiedzieć, ale zapomniał). Mówiący jest tu tożsamy z agensem czynności, więc orzeka o własnym stosunku do niej. W zdaniu konstytuowanym przez formę finitywną predykatu *zamierzać* i jego gwarowy odpowiednik *zamiarować* dostrzec można tę zależność semantyczną, jaka ujawnia się w łączliwości czasownika metalnego z bezokolicznikiem. Przykład:

- (58) *Zamiežau, pomysłau o tym, zamežau čauo vykupić zuotem.* (Wiz.)

Podobne konstrukcje tworzy czasownik *myśleć*, o czym była mowa wcześniej. Również derywat od *myśleć*, czasownik *pomyśleć* łączy się z bezokolicznikiem i także przyjmuje znaczenie ‘planować, zamierzać, projektować, postanowić’. Oto przykład:

- (59) *No, ale my pomyśleli, pomyśleli vřeće ućeć.* (Bryk.)

Kolejna konstrukcja z zaprzeczonym *rozumieć* + bezokolicznik wydaje się gwarowa, gdyż czasownik *rozumieć* nie akomoduje infinitivu. W *SPP* *rozumieć* cytowany jest tylko z biernikiem. Oto przykład akomodowania bezokolicznika przez czasownik *rozumieć*:

- (60) *Teras kašy nikt nie rozumie gotować i baršču nie gotują, žatko kedu.* (Wikt.)

Czasownik *rozumieć* w takim połączeniu ma znaczenie ‘umieć, potrafić’.

Omówione tu przykłady wykazują, że niektóre z analizowanych leksmów czasownikowych mają łączliwość z innymi czasownikami w formie bezokoliczników²⁰. Na poziomie leksykalnego wykładnika fraza nominalna (treść myślenia) może przyjąć formę bezokolicznika, co wykazują powyższe przykłady. Jest to zjawisko występujące również w polszczyźnie ogólnej.

²⁰ Por. Z. Saloni, M. Świdziński, *Gramatyka współczesnego...*, *op. cit.*, s. 131–136.